

KONIMEX TUMANIDAGI URAZJON QISHLOG'I QOZOQ SHEVASI

Abstract:

Ushbu maqolada Konimex tumani Urazjon qishlog'ida yashovchi qozoqlar shevasi leksikasiga yondosh o'zbek, tojik tillarining ta'siri xususida atroflicha fikr yuritilgan.

Key words:

areal lingvistika, sheva, shevalar leksikasi, tillarning o'zaro ta'siri, assimillatsiya.

Author of the article:

Juldiz Nazarova
Navro'z Raxmonov

Workspace (Education subject)

NavDPI o'zbek tili va
adabiyoti fakulteti

Ma'lumki, keyingi yillarda hududiy fanlar qatorida jahon ilm-fanida areal tilshunoslik fani vujudga keldi va shakllanib bormoqda. Dunyo tilshunosligida areal lingvistika atamasi italyan tilshunoslarining neolingvistik ta'limotlari, lingvistik geografiya hamda til ittifoqlari ta'limotlari bilan bog'lab o'rganilgan. O'zbekistonda ham areal lingvistikaning tatbiqiy yo'nalishlarida N.Murodova, I.Darvishov, N.Raxmonovlarning tadqiqotlari mavjud. N.Murodova, N.Raxmonovlar Navoiy viloyati o'zbek shevalarining, I.Darvishov esa Namangan fokus nuqtasiga kirgan dialektal zonaning xaritalarini tuzib, lisoniy hodisalarning hududiy talqini xususida ilmiy xulosalar chiqarishdi.

Navoiy viloyati ko'p tilli hududlardan sanalib, viloyatda qozoqcha-o'zbekcha, qoraqalpoqcha-o'zbekcha, tojikcha-o'zbekcha ikki tillilik mavjud. Tabiiyki, bu jarayon hududiy qo'shni bo'lgan tillarning o'zaro assimillatsiyasiga, aralashuviga sabab bo'ladi. Natijada dominanta tilning ta'sirida dominion tilning lug'at tarkibida o'zgarishlar yuz beradi: dominanta tildan so'zlar o'zlashib, mavjud so'zlar o'rnini sekin-asta egallaydi. Shu jihatdan Konimex tumani Urazjon qishlog'ida yashovchi qozoqlar shevalarini areal jihatdan o'rganish zarurati yuzaga keldi. Shuni ta'kidlash joizki, qozoq millati faqat Qozog'istondagina yashamasdan dunyoning turli davlatlarida istiqomat qiladi. Shu o'rinda O'zbekistonda ham juda ko'p qozoq millati yashaydi. O'zbekistonda va Qozog'istonda yashaydigan qozoqlarning tillarida mavjud so'zlarni qiyoslash asosida tushunchalarning nomlanishida tamoman farqli jihatlarni uchratish mumkin. Jumladan, qozoq adabiy tilidagi uy, januya, tandыр, кесе, леген, кепсер, токаш, жуа, картоп, кызанак, конак, оттык, колшатыр, теледидар, арба, орамжапырак, айыр, мысык, кап, мойын шалгы, жумыртка, бал, агаш, шуак singari so'zlar Konimex tumani Urazjon qishlog'ida yashovchi qozoqlar shevasida umuman boshqacha nomlanadi: uy-tam, жануя- семья, тандыр-тунер, кесе- пиала, леген- табак, кепсер-кекпир, токаш- бауырсак, жуа- пияз, картоп-карточка, кызанак-помидор, конак- мейман, оттык- кукірт, колшатыр- зонтик, теледидар - телевизор, ушак - самолёт, арба- галтек, орамжапырак - капуста, айыр - шака, мысык - пішек, кап - калта, жумыртка - тукуым, мойын шалгы- шарф, бал- асал, агаш - дарак, шуак - аптап kabi. Hudud qozoq shevalarida boshqa tillardan kirib kelgan so'zlar faol. Qozoq shevamizda ishlatiladigan: tuner, piala, kekpir, piyaz, meyman, kukir, g'altek, shaqa, pishek, qalta, sharf, tuxum, asal, daraq, aptap kabi so'zlari aslida tojik tiliga mansub bo'lib, o'zbek tili orqali hudud qozoq shevalariga kirib

kelgan. Shu bilan birga, hudud qozoq shevalarida singarmonizm kuchli saqlangan. Masalan: vaqt- уакыт, o'ttiz - отыз, qush - кус, yigirma - жиырма, olim - галым, yetmish- жетпис, sigir- сиыр, ilm- гылым, idish-ыдыс, уароқ- жапырак, yostiқ- жастык, yulduz- жұлдыз, uzuk-жузік, ip- жіп, yuz -жуз, ko'cha- коше, ukki- уки, o'g'il- ул, burchak- бурыш kabi. O'zbek adabiy tilidagi "supurgi" so'zi qozoq adabiy tilida sipirgish (сыпыргыш), biroq tadqiq etilayotgan shevada esa "jorap", "sipirg'i", "shipirg'i" shakllarida qo'lanadi. Hudud qozoq shevalarida "семья", "зонтик", "капуста", "самолёт", "телевизор", "карточка", "помидор" kabi rus tilidan kirib kelgan so'zlar ham faol uchraydi.

Urazjon qishlog'i masofa jihatdan Nurota tumani G'azg'on shahriga yaqin hududda joylashgan. Ma'lumki, G'azg'on aholisi tojik tilida so'zlashadi. Qishloq aholisi G'azg'onga turli maqsadlarda borib-kelishadi. Hududlararo o'zaro savdo, madaniy, ijtimoiy aloqalar natijasida hudud qozoq shevalariga tojik tilining bevosita ta'siri katta. Hudud shevalarini tizimli va hududi jihatdan tillarning o'zaro aloqasi fonida talqin etish va ilmiy xulosalar chiqarish kelgusidagi tadqiqot ishlarimizga turtki beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. N.Murodova, N.Yarasheva. Areal lingvistika. –Toshkent, 2023. –B.28
2. S.Ashirboyev. Areal lingvistika. –Toshkent, 2023. –B.132